

О.В. Захарченко, канд. екон. наук, доцент
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
В РИНКОВИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Запорукою успіху функціонування аграрного підприємства є ефективне використання наявного ресурсного потенціалу. Чим ефективніше використовується ресурсний потенціал, тим вищим буде кінцевий результат господарювання – прибуток. Однак умови функціонування підприємств суттєво відрізняються, що може по-різному позначитися як на ефективності, так і на результатах їх діяльності. Таким чином, виживають тільки сильніші, фінансово міцні господарства. Необхідною складовою виробничої діяльності є доступ до різних ресурсів, особливо фінансових, що визначають забезпеченість операційного процесу оборотними коштами в достатньому обсязі.

Метою статті є оцінка економічної ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних ринкових умовах сільськогосподарські підприємства повинні самостійно оволодіти методами, прийомами ведення успішного бізнесу. Саме тому дані питання широко висвітлюються у працях відомих вітчизняних вчених економістів-аграрників: С. Азізова, В. Андрійчука, Ф. Горбоноса, П. Канійського, І. Підгорної, В. Скупого, Г. Черевка та ін.; та зарубіжних: С. Роббінз, М. Коултер та ін. Однак в сучасних умовах господарювання дане питання потребує додаткового дослідження.

Виклад основного матеріалу. З метою системного підходу до мети дослідження скористаємося наступними категоріями: ефективність, економічна ефективність, показники економічної ефективності.

Як зазначають класики менеджменту С. Роббінз і М. Коултер, показник ефективності відображає співвідношення між вхідними ресурсами і обсягами виробництва; іншими словами, як досягти максимального виходу продукту при мінімальних витратах вхідних ресурсів. Однак ефективність – необхідна, але недостатня умова успішної роботи організації. Управлінський персонал повинен також прагнути до того, щоб у ході діяльності компанії були досягнуті її цілі, тобто до результативності. Таким чином, якщо ефективність має відношення до

засобів досягнення цілі, то результативність зв'язана з кінцевим досягненням організаційних цілей [5, с. 36].

В. Андрійчук трактує ефективність як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між одержаним результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили [1].

Ефективність господарювання може бути оцінена за системою показників, які дадуть уяву про стан підприємства, можливість охарактеризувати перспективи розвитку. Пропонована система показників та критерії включає три основні підсистеми:

1. Показники, які характеризують фінансове положення підприємства.
2. Показники ефективності та інтенсивності господарювання.
3. Показники, які характеризують перспективи розвитку підприємства [4, с. 4-5].

Окремо розглядають економічну ефективність, яка визначається порівнянням одержаних результатів з витратами виробничих ресурсів.

Для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва С. Азізов, П. Канійський, В. Скупий пропонують застосовувати систему показників, яка передбачає розрахунок таких показників [3, с. 756]:

- виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;
- розмір поточних витрат виробництва на 1 грн валової продукції;
- розмір валового і чистого доходу (прибутку) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;
- рівень рентабельності й норма прибутку (чистого доходу) сільськогосподарського виробництва.

Використання наведеної системи показників дасть можливість визначити ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні.

Для визначення рівня ефективності виробництва валової продукції в сільськогосподарських підприємствах побудуємо наступну таблицю.

1. Розміри виробництва сільськогосподарських підприємств в Україні

Показник	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Виробництво валової продукції,	199161,3	99448,6	57997,7	72764,7	94089,0	121053,7	113082,3

млн грн							
у т.ч.: продукції рослинництва	117938,0	67549,1	45791,0	55677,0	66812,7	92138,4	82130,2
продукції тваринництва	81223,3	31899,5	12206,7	17087,7	27276,3	28915,3	30952,1
Посівні площі, тис. га	30421,8	27559,6	22362,9	18415,5	18995,8	19493,5	19493,3
Поголів'я тварин та птиці, тис. гол.	175286,6	77351,4	33217,9	71990,4	116011,3	110845,1	123217,3
у т.ч.:							
- ВРХ	21083,3	13701,4	5037,3	2491,8	1526,4	1510,6	1506,5
- свиней	14071,2	7152,5	2414,4	2602,4	3625,2	3319,2	3556,9
- овець та кіз	7165,5	2423,3	413,3	270,9	298,4	290	265,3
- птиці	132966,6	54074,2	25352,9	66625,3	110561,3	105725,3	117888,6
Чисельність працюючих, тис. осіб	7903,2	5375,6	4367,0	4005,5	3115,6	3410,3	3506,7
Вартість основних виробничих і оборотних засобів на кінець року, млн грн	-	-	93392,1	68238,3	171598,8	226868,7	274914,6

За роки дослідження (1990-2012) вартість валової продукції зменшилася на 43,2 %, у т.ч. за рахунок зменшення валової продукції рослинництва – на 30,4 %, тваринництва – на 61,9 %.

У 2012 р. на одне підприємство незалежно від організаційно-правової форми господарювання вироблено 2,02 млн грн валової продукції.

Питома вага сільськогосподарських підприємств у виробництві валової продукції за 1990-2012 рр. скоротилася на 19,8 в.п., на що вплинуло зниження питомої ваги валової продукції рослинництва на 26 в.п. і тваринництва – на 15,6 в.п. Якщо у 1990 р. більша частина продукції вироблялася на великотоварних агроформуваннях, то у 2012 р. – в господарствах населення.

Суттєвого скорочення зазнали площі посіву основних сільськогосподарських культур – на 35,9 %, що пов'язано з відсутністю коштів для ведення операційної діяльності, виведення з обороту частини сільськогосподарських угідь і переведенням їх в землі несільськогосподарського призначення тощо.

Поголів'я тварин за аналізований період зменшилася майже на третину. Насторожує різке скорочення поголів'я ВРХ (у 14 раз), пов'язане з високим рівнем витрат на їх утримання і низькою ціною реалізації виробленої продукції. Починаючи з 1995 р. і 2000 р. припинилося зменшення поголів'я птиці та свиней за рахунок формування

крупнотоварних підприємств. Якщо за 1990-2012 рр. поголів'я птиці скоротилося на 11,3 %, свиней – у чотири рази, то за 1995-2012 рр. поголів'я птиці зросло у 2,2 раза, свиней за 2000-2012 рр. – зросло на 47,3 %. Найбільших змін зазнало поголів'я овець та кіз, яких у 2012 р. залишилося всього 3,7 % від рівня 1990 р.

Чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, у 2012 р. становила 3506,7 тис. осіб, що менше 1990 р. на 55,6 %. Дані зміни зумовлені переходом до інтенсивного ведення господарства, зростанням частки виробництва продукції рослинництва порівняно з тваринництвом, низьким рівнем оплати праці, міграцією до міст тощо, як результат скорочення чисельності робітників.

Вартість основних виробничих і оборотних засобів за 2005-2012 рр. зросла у 4,0 раза, що пов'язано із зростанням матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливо великих (так званих агрохолдингів), які використовують останні досягнення науки і техніки.

Економічною оцінкою результатів діяльності аграрного підприємства є валова продукція сільського господарства. Валова продукція – це сумарна її кількість, яку отримало підприємство впродовж певного періоду, а в масштабах країни – частина валового суспільного продукту. До її складу належать лише результати, одержані в галузях рослинництва і тваринництва [2] (табл. 2).

2. Ефективність виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Вироблено валової продукції сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	6,55	3,61	2,59	3,95	4,95	6,21	5,80
Вироблено валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	3,88	2,45	2,05	3,02	3,52	4,73	4,21
Вироблено валової продукції тваринництва на 1 гол. тварин і птиці, тис. грн	0,46	0,41	0,37	0,24	0,24	0,26	0,25
Вироблено валової продукції на:							

- середньорічного працівника, тис. грн	25,2	18,5	13,3	18,2	30,2	35,5	32,2
- 1 грн. основних виробничих і оборотних засобів	-	-	-	1,07	0,55	0,53	0,41

Приведені розрахунки демонструють різновекторну тенденцію. Так, по сільському господарству за 1990-2012 рр. виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь знизилося на 11,4 %, у т.ч. за рахунок галузі тваринництва – на 45,8 %, що, в першу чергу, обумовлено зменшенням поголів'я тварин та птиці, особливо ВРХ, овець та кіз.

Продуктивність праці за аналізований період зросла на 28,0 %, що пов'язано з скороченням загальної чисельності працюючих та зміною цін на валову продукцію.

Показник капіталовіддачі за 2005-2012 рр. знизився на 61,4 % у зв'язку з високим ступенем зносу наявної сільськогосподарської техніки та низьким рівнем її оновлення.

Як зазначає ряд дослідників [2] валову продукцію сільського господарства як результат основної діяльності не доцільно ототожнювати з валовою продукцією аграрних підприємств. До валової продукції аграрних підприємств належить не лише валова продукція землеробства і тваринництва, а й продукція підсобних, промислових та інших виробництв, зокрема продукти переробки продукції рослинництва і тваринництва (мука, крупа, олія, масло тваринне, перегін, м'ясо, шкіра та ін.), продукція лісівництва (гриби, ягоди) і рибництва (з незарибнених водойм), обсяги капітального будівництва, а також доходи за роботи й послуги, виконані на стороні.

Висновки. Проведені дослідження дають можливість сформулювати наступні висновки:

- у сільському господарстві зменшуються розміри виробництва підприємств, що пов'язано зі скороченням площ посіву, поголів'ям тварин і птиці, вартості основних і оборотних засобів, чисельності робітників;

- аграрні формування, зайняті виробництвом продукції рослинництва, переходять до використання інтенсивних технологій, які поряд зі скороченням площі посіву, підвищують урожайність культур, а відповідно і їх валовий збір;

- велика кількість підприємств відмовляються від ведення такої важливої галузі як тваринництво – аграрії, в своїй більшості, отримують збитки, що змушує їх вирізати наявне поголів'я, особливо ВРХ;

- ефективність виробництва валової продукції рослинництва є досить високою, про що свідчить темп приросту 2012 р. до 1990 р. – 8,7 %;

- зменшення поголів'я тварин (ВРХ – у 13 раз, свиней – у 4 раза, овець та кіз – у 27 раз, птиці – на 12,8 %) призвело до зниження ефективності виробництва валової продукції на 1 гол. тварин і птиці на 45,8 %;

- за рахунок зменшення працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, на 55,6 % і покращився рівень продуктивності праці, який зріс на 28 %;

- низький рівень забезпеченості основними виробничими і оборотними засобами, високий ступінь зносу, низький рівень оновлення, призвів до зниження виробництва валової продукції на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів – на 61,4 %.

В умовах, господарювання, що склалися, запорукою подальшого зростання виробництва сільськогосподарської продукції є:

- інноваційна стратегія розвитку, яка передбачає впровадження новітніх досягнень НТП у виробництво, організацію, управління, техніко-технологічне переозброєння аграрних підприємств;

- інтенсивний шлях розвитку виробництва продукції рослинництва і тваринництва передбачає підвищення урожайності й продуктивності з одиниці площі та голови тварин і птиці, активізацію галузі селекції у рослинництві та тваринництві;

- модернізацію та оновлення наявної матеріально-технічної бази;

- підвищення продуктивності праці на інтенсивній основі.

Бібліографічний список: 1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 624 с. 2. Економіка підприємств: підручник / Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик. – К.: Знання, 2010. – 463 с. 3. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підручник / С.П. Азізов, П.К. Канійський, В.М. Скупий / за ред. проф. С.П. Азізова. – К.: ІАЕ, 2001. – 834 с. 4. Підгорна І.Є. Критерії та показники ефективності функціонування нових організаційних форм в умовах ринку / І.Є. Підгорна; НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – Одеса, 1997. – 39 с. 5. Роббинз С.П. Менеджмент: Пер. с англ. / С.П. Роббинз, М. Коултер. – 8-е издание. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 1056 с.

Захарченко О.В. Економічна ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах. Визначено, що важливою складовою виробничих процесів є його економічна ефективність, яка визначається за допомогою системи показників. Досліджено, що із зменшенням розмірів підприємств знижуються показники економічної ефективності.

Zakharchenko O. The economic efficiency of management of agricultural enterprises in market conditions. It was determined that an important part of the production process is its economic efficiency, which is determined by the system parameters. Investigated that with decreasing size enterprises decline in economic efficiency.